S *tudia* **H** *istorica* **S** *lovenica*

Studia Historica Slovenica

Časopis za humanistične in družboslovne študije
Humanities and Social Studies Review

letnik 21 (2021), št. 1

ZGODOVINSKO DRUŠTVO
DR. FRANCA KOVAČIČA
V MARIBORU

ZRI DR. FRANCA KOVAČIČA V MARIBORU

MARIBOR 2021

Izdajatelj / Published by

ZGODOVINSKO DRUŠTVO DR. FRANCA KOVAČIČA V MARIBORU /

HISTORICAL SOCIETY OF DR. FRANCO KOVACIC IN MARIBOR

<http://www.zgodovinsko-drustvo-kovacic.si>

ZRI DR. FRANCA KOVAČIČA V MARIBORU /

ZRI DR. FRANCO KOVACIC IN MARIBOR

Uredniški odbor / Editorial Board

dr. Karin Bakračević, dr. Rajko Bratuž,

dr. Neven Budak (Hrvaška / *Croatia*), dr. Jožica Čeh Steger, dr. Darko Darovec,

dr. Darko Friš, dr. Stane Granda, dr. Andrej Hozjan, dr. Gregor Jenuš, dr. Tomaž Kladnik,

dr. Mateja Matjašič Friš, dr. Aleš Maver, Rosario Milano (Italija / *Italy*), dr. Jože Mlinarič,

dr. Jurij Perovšek, dr. Jože Pirjevec (Italija / *Italy*), dr. Marijan Premović (Črna Gora / *Montenegro*),

dr. Andrej Rahten, dr. Töne Ravnikar, dr. Imre Szilágyi (Madžarska / *Hungary*),

dr. Peter Štih, dr. Polonca Vidmar, dr. Marija Wakounig (Avstrija / *Austria*)

Odgovorni urednik / Responsible Editor

dr. Darko Friš

Zgodovinsko društvo dr. Franca Kovačiča

Koroška cesta 53c, SI–2000 Maribor, Slovenija

e-pošta / *e-mail*: darko.fris@um.si

Glavni urednik / Chief Editor

dr. Mateja Matjašič Friš

Tehnični urednik / Technical Editor

David Hazemali

Članki so recenzirani. Za znanstveno vsebino prispevkov so odgovorni avtorji.

Ponatis člankov je mogoč samo z dovoljenjem uredništva in navedbo vira.

The articles have been reviewed. The authors are solely responsible for the content of their articles.

No part of this publication may be reproduced without the publisher's prior consent and a full mention of the source.

Žiro račun / *Bank Account*:

Prevajanje / *Translation*:

Lektoriranje / *Language-editing*

Oblikovanje naslovnice / *Cover Design*:

Oblikovanje in računalniški prelom /

Design and Computer Typesetting:

Tisk / *Printed by*:

Nova KBM d.d.

SI 56041730001421147

Knjižni studio d.o.o.

Knjižni studio d.o.o., Ana Šela

Knjižni studio d.o.o.

Knjižni studio d.o.o.

Itagraf d.o.o.

<http://shs.zgodovinsko-drustvo-kovacic.si>

Izvillečke prispevkov v tem časopisu objavljata 'Historical – Abstracts' in

'America: History and Life'.

Časopis je uvrščen v 'Ulrich's Periodicals Directory', evropsko humanistično bazo ERIH in mednarodno

bibliografsko bazo Scopus (h, d).

Abstracts of this review are included in 'Historical – Abstracts' and

'America: History and Life'.

This review is included in 'Ulrich's Periodicals Directory', european humanistic database ERIH and international database Scopus (h, d).

Studia historica Slovenica, Časopis za humanistične in družboslovne študije,
je vpisan v razvid medijev, ki ga vodi Ministrstvo za kulturo RS, pod zaporedno številko 487.

Izdajo časopisa je omogočila Agencija za raziskovalno dejavnost RS.

Co-financed by the Slovenian Research Agency.

*Studia
historica
slovenica*

Kazalo / Contents

Članki in razprave / Papers and Essays

MARTIN BELE: Štajerske dvorne službe do leta 1311	11
<i>Styrian Court Offices until 1311</i>	
TONE RAVNIKAR: Maribor v 13. stoletju. 2. del: cerkvene institucije v mestu in okoli njega	41
<i>Maribor in the 13th Century. Part 2: Ecclesiastical Institutions in the City and Its Surrounding Area</i>	
NATALIJA ULČNIK: Strokovna leksika v Kremplovih <i>Dogodivšinah</i> <i>štajerske zemle</i>	73
<i>Professional Vocabulary in Krempf's Dogodivšine štajerske zemle (The History of the Land of Styria)</i>	
ŽARKO LAZAREVIČ: Prvo jugoslovansko leto Slovencev – gospodarski ukrepi, razhajanja in negotovosti	101
<i>The First Yugoslav Year of Slovenes – Economic Measures, Divergences and Uncertainties</i>	
DUNJA DOBAJA: Organizacija mladinskega skrbstva v mestni občini Maribor v obdobju med obema vojnama	135
<i>The Construction of Youth Care in the Municipality of Maribor in the Period between the Two World Wars</i>	
MATEJA ČOH KLADNIK: Retribution against Collaborators of the Occupiers after the End of the Second World War: The Concept of "National Honour"	167
<i>Obračun s sodelavci okupatorjev po koncu druge svetovne vojne: koncept "narodne časti"</i>	
PETRA KLEINDIENST in MATEVŽ TOMŠIČ: Proces narodne sprave in vloga politične elite v njem: Slovenija kot izjema med državami srednje in vzhodne Evrope	197
<i>Process of National Reconciliation and the Role of the Political Elite in It: Slovenia as an Exception in Central and Eastern Europe</i>	

S *tudia* **H** *istorica* **S** *lovenica*

JOCA ZURC: Uresničevanje otrokovih pravic v izven kurikularnih športnih aktivnosti.....	233
<i>Enforcing Children's Rights in the Extracurricular Sports Activities</i>	

Avtorski izvlečki / Authors' Abstracts	271
---	-----

Uredniška navodila avtorjem / <i>Editor's Instructions to Authors</i>	277
---	-----

S *tudia*
H *istorica*
S *lovenica*

*Studia
historica
slovenica*

DOI 10.32874/SHS.2021-01
1.01 Izvirni znanstveni članek

Štajerske dvorne službe do leta 1311

Martin Bele

Dr., docent
Univerza v Mariboru, Filozofska Fakulteta, Oddelek za zgodovino
Koroška cesta 160, SI–2000 Maribor, Slovenija
e-pošta: martin.bele@gmail.com

Izvleček:

Tema pričujočega članka so dvorne službe (maršal, komornik, stolnik, točaj), ki so jih razni posamezniki na Štajerskem opravljali v času pred letom 1311. Večina nosilcev dotičnih funkcij je bila plemiškega porekla, nekaj pa je bilo tudi meščanov. Redki posamezniki so opravljali (s presledki) eno funkcijo večkrat – glede na tedanjo politično situacijo. Namen raziskave je bil predvsem sestaviti pregled nosilcev dvornih služb ter jih predstaviti glede na njihov geografski izvor. Viri glede obravnavanih služb in njihovih nosilcev so sicer zelo neenakomerno ohranjeni, tako da se tudi izkopiček informacij iz njih precej razlikuje od primera do primera.

Ključne besede:

vojvodina Štajerska, maršal, komornik, stolnik, točaj, Otokar II. Přemysl, Bela IV.

Studia Historica Slovenica

Časopis za humanistične in družboslovne študije
Maribor, letnik 21 (2021), št. 1, str. 11–40, 113 cit., 4 preglednice, 3 slike
Jezik: slovenski (izvleček slovenski in angleški, povzetek angleški)

Uvod¹

Časovni okvir, ki ga v pričujoči raziskavi obravnavamo, je bil tako za vojvodino Štajersko kot za širši prostor Vzhodnih Alp poln hitrih političnih premikov. Tamkajšnji plemiči so se jim morali znati prilagoditi. Da bi bralec bolje razumel splošno situacijo, v kateri so štajerski plemiči in meščani živeli, bomo na začetku napravili kratek pregled štajerske politične zgodovine do leta 1311.² Štajerski je med letoma 1129 in 1164 vladal mejni grof Otokar III. iz dinastije Otokarjev, ki je v času svoje vladavine močno razširil svoje ozemlje. Prvi štajerski vojvoda je leta 1180 postal Otokar IV. Bolan in očitno brez potomcev se je svojo vojvodino odločil zapustiti avstrijskemu vojvodi Leopoldu V. iz dinastije Babenberžanov.³ Otokar IV. je umrl maja 1192 in Leopold V. (umrl 1194) je pod svojo oblastjo zdaj združil obe vojvodini. Po njegovi smrti je vojvodini prevzel sin Leopold VI., ki je vladal dolgo in si kot spreten politik pridobil mednarodni ugled. Sredi leta 1230 je tudi Leopold VI. umrl.⁴ Kot novi vojvoda v obeh vojvodinah ga je nasledil sin Friderik II. Slednji se je po svojem vzponu na oblast začel zapletati v konflikte s svojimi sosedi ter s samim cesarjem. Zaradi pritoževanja večjega števila knezov je ta proti avstrijsko-štajerskemu vojvodi začel sodni postopek. Poleti 1236 je bil vojvoda Friderik obsojen, doletel ga je državni preklic, državni fevdi pa so mu bili odvzeti.⁵

V opisani situaciji so babenberške dežele pravno gledano pripadle cesarstvu. Medtem ko je cesar začel s pohodom proti Lombardiji, so se na Friderika Babenberškega z vseh strani dvignili njegovi nasprotniki. Uspelo se mu je obdržati le v okolici Dunajskega Novega mesta, ki je za razliko od večine ostalo na njegovi strani. Ko njegovi nasprotniki proti njemu nikakor niso mogli doseči zmage, se jim je odločil priti na pomoč sam cesar, ki se je na Dunaju mudil v prvi polovici leta 1237. Z upornim Babenberžanom kljub vsemu ni uspel dokončno obračunati. Poleti 1237 se je odpravil v Italijo, Babenberžan Friderik pa je začel s ponovnim osvajanjem svojih dežel.⁶ Cesar je spričo razvoja dogodkov novo politično

¹ Članek je nastal v okviru programske skupine Oddelka za zgodovino na Filozofski fakulteti Univerze v Mariboru št. P6-0138 (A): *Preteklost severovzhodne Slovenije med slovenskimi zgodovinskimi deželami in v interakciji z evropskim sosedstvom*, ki jo financira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije (ARRS).

² Več o tem: Martin Bele, "Štajerski grb in njegovi začetki v 12. in 13. stoletju", *Studia Historica Slovenica* 19, št. 3 (2019), str. 631–652.

³ Tone Ravnkar, "Maribor v 13. stoletju. 1. del: plemstvo v Mariboru in njegovi okolici na prelomu 12. v 13. stoletje", *Studia Historica Slovenica* 20, št. 1 (2020), str. 49.

⁴ Peter Štih, "K predzgodovini mesta Maribor", *Studia Historica Slovenica* 6, št. 2–3 (2006), str. 244–245.

⁵ Karl Lechner, *Die Babenberger. Markgrafen und Herzoge von Österreich* (Wien–Köln–Weimar, 1994), str. 30–85, 280 (dalje: Lechner, *Die Babenberger*); Heinz Dopsch et al., *Die Länder und das Reich* (Wien, 1999), str. 192 (dalje: Dopsch, *Länder und Reich*).

⁶ *Gradiivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku*, 5. knjiga, ur. Milko Kos (Ljubljana, 1928), št. 670 (dalje: GZS V); Lechner, *Die Babenberger*, str. 281–282; Dopsch, *Länder und Reich*, str. 193.

situacijo pač moral priznati. Vojvoda Friderik se je zatem ponovno začel zapletati v spore s sosedi. Spomladi 1246 je na njegovo ozemlje vdrl ogrski kralj Bela, da bi se mu maščeval za enega izmed preteklih ponižanj. Friderik mu je šel s svojo vojsko naproti, a je v odločilnem spopadu junija 1246 izgubil življenje.⁷

Na Štajerskem in v Avstriji je po smrti vojvode Friderika (ki je bil brez otrok) zavladata velika stiska. Vpliv nad njima so si skušali zagotoviti papež, ogrski kralj Bela in stari cesar, v prepir pa sta se vmešali še Margareta in Gertruda – sestra in nečakinja umrlega vojvode. Iz bojev sta leta 1254 kot zmagovalca izšla češki kralj Otokar II. Přemysl in že omenjeni ogrski kralj Bela. Prvi je dobil Avstrijo, drugi Štajersko. Češki kralj je tedaj obdržal tudi posesti v Traungauu in na območju Pittenske grofije (severno od Semmeringa), ki so bile pred letom 1254 še štajerske.⁸ Že čez nekaj let je nezadovoljstvo z ogrsko oblastjo na Štajerskem tako naraslo, da se je štajersko plemstvo uprlo. Otokar Přemysl je takoj izkoristil situacijo, podprl štajersko plemstvo, ogrsko vojsko premagal in konec leta 1260 na Štajerskem zavladal sam.⁹

Oktober 1273 je bil za novega vladarja v Svetem rimskem cesarstvu izvoljen Rudolf Habsburški, ki je po svojem kronanju začel s postopanjem proti kralju Otokarju Přemyslu.¹⁰ Ta se je moral novembra 1276 odpovedati Avstriji, Štajerski, Koroški, Kranjski, Slovenski marki, Chebu in Pordenoneju. Spor med mogočnikom se je nadaljeval, njuni vojski pa sta se avgusta 1278 končno spopadli pri Dürnkrutu blizu Dunaja.¹¹ Češki kralj je izgubil tako bitko kot življenje. Decembra 1282 je Rudolf svojima sinovoma Albrehtu in Rudolfu podelil Avstrijo, Štajersko, Kranjsko in Slovensko marko.¹² Dejanski oblastnik na Koroškem je bil grof Majnhard II. Goriško-Tirolski, ki je leta 1286 deželo tudi uradno dobil. Rudolf je umrl leta 1291. Volilni knezi za novega vladarja niso hoteli njegovega sina Albrehta, temveč so izvolili grofa Adolfa Nassauskega.¹³ Junija 1298 je bil Adolf odstavljen, namesto njega pa za kralja izvoljen Albreht. Med tekmecega je prišlo do bitke in Adolf je v njej izgubil življenje. Sožitje med Habsburško in Goriško-Tirolsko rodbino je bilo kratkega veka, po izumrtju dinastije Přemyslov leta 1306 pa se je med njima vnela vojna za češki prestol. Po mirovnem sporazumu leta 1311 je moral koroški vojvoda Henrik (Majnhardov sin) Habs-

⁷ Lechner, *Die Babenberger*, str. 287, 296.

⁸ Dopsch, *Länder und Reich*, str. 206–207, 307, 447–449; Lechner, *Die Babenberger*, str. 307.

⁹ Lechner, *Die Babenberger*, str. 299–307; Jörg K. Hoensch, *Přemysl Otakar II. von Böhmen: der goldene König* (Graz–Wien–Köln, 1989), str. 49–54, 109–120 (Hoensch, *Der goldene König*).

¹⁰ Hoensch, *Der goldene König*, str. 84–88, 130–131, 200–209.

¹¹ Martin Bele, "Rodbina Hompoških", *Annales* 30, št. 3 (2020), str. 449.

¹² *Urkundenbuch des Herzogtums Steiermark*, Band 4, 1266–1270, ur. Heinrich Appelt, Gerhard Pferschy (Wien, 1975), št. 605 (dalje: UBSt IV); *Monumenta historica ducatus Carinthiae* V, ur. Hermann Wiessner (Klagenfurt, 1956), št. 532 (dalje: MDC V); Alois Niederstätter, *Die Herrschaft Österreich* (Wien, 2001), str. 81–84 (dalje: Niederstätter, *Herrschaft Österreich*).

¹³ Niederstätter, *Herrschaft Österreich*, str. 84–85, 100–101.

Kip Bele IV. na Trgu herojev v Budimpešti (Wikimedia Commons)

buržanom vrniti Savnijo, ki jo je do takrat imel v zastavi in ki se je tedaj za zme-
raj zvezala s Štajersko.¹⁴

¹⁴ Miha Kosi, "Dežela, ki je ni bilo. Posavinje med Kranjsko in Štajersko od 11. do 15. stoletja", *Studia Historica Slovenica* 8, št. 2–3 (2008), str. 546.

Začetki dvornih služb

Upravna organizacija teritorijev v Svetem rimskem cesarstvu je bila v 12. in 13. stoletju preprosta. Deželni knez je, po vzoru samega vladarja, na svojem dvoru podeljeval dvorne uradniške funkcije maršala, komornika, stolnika in točaja. Brez dvoma je tudi osebe raznih dvorov v zgodnejših zgodovinskih obdobjih (in v drugih delih sveta) vključevalo uslužbence z zelo podobnimi funkcijami kot kasnejši srednjeveški maršali, komorniki, stolniki ali točaji. Sledi o raznih uslužbencih, ki so na dvoru skrbeli za preskrbo oz. postrežbo z vinom, razno-terimi živili, konji in drugimi potrebščinami, najdemo, na primer, že pri starih Egipčanih, ahemenidskih Perzijcih ali pa starozaveznih Judih.¹⁵

Podobne dvorne funkcije so obstajale še kasneje, tudi v času Frankovske države. V svoji razpravi *De ordine palatii* jih je omenjal že reimški nadškof Hinkmar (*ok. 806, †882).¹⁶ Negova razprava je bila zelo verjetno napisana na podlagi starejšega, danes izgubljenega dela (morda iz leta 814), katerega avtor je bil corbijski opat in kasnejši svetnik Adalhard – "stari in modri" svetovalec Karla Velikega.¹⁷ Preden se posvetimo dogodkom v kasnejših stoletjih je treba omeniti še delo *Capitulare de villis vel curtis imperii* iz časa (zadnjih let) Karlove vladavine. V besedilu je bilo govora o upravi kraljevih posesti v tedanji frankovski državi. V njem je omenjeno precejšnje število raznovrstnih službujočih, vendar v njihovem primeru očitno ni šlo za člane kraljevega dvora, temveč za upravitelje, rokodelce in druge delavce na dotičnih kraljevih posestvih.¹⁸ Ne moremo jih torej uvrstiti med predhodnike visoko-srednjeveških dvornih uradnikov, o katerih bo govora v nadaljevanju.

¹⁵ 1 Mz 40, 2–23; 1 Kr 10, 5; 2 Krn 9, 4; Neh 2, 1.

¹⁶ Hinkmar von Reims, *De ordine palatii*, MGH Fontes iuris 3, str. 9–11, 54–55 (besedilo ter opombi 99 in 101), 57–83 (besedilo in opombe 130, 134–145, 167, 169–171 in 176) (dalje: *De ordine palatii*).

¹⁷ Sv. Adalhard (*Adalbardus Corbeiensis*) je bil tudi sorodnik Karla Velikega. Njegov skrivnostni oče Bernhard je bil nezakonski sin Karla Martela in polbrat Pipina Malega, ki je bil Karlov oče. Adalhard je umrl leta 827 in bil kanoniziran slabi dve stoletji kasneje. *Catholic Encyclopedia: Saint Adalard*, dostopno na: www.newadvent.org/cathen/01126b.htm, pridobljeno: 22. 7. 2018; *De ordine palatii*, MGH Fontes iuris 3, str. 54.

¹⁸ Poklici, ki jih najdemo v omenjenem besedilu, so med drugim upravitelji, oskrbniki, gozdarji, konjarji, kletarji, dacarji in "drugi služabniki", kovači, zlatarje, strugarji, mizarji, izdelovalci ščitov, ribiči, sokolarji, mlinarji, pivovarji, peki, mrežarji "in vsi drugih delavci, ki jih je preveč, da bi jih omenjali". *Capitulare de villis vel curtis imperii (Caroli Magni)*, dostopno na: www.le.ac.uk/hi/polyptyques/capitulare/latin2english.html, pridobljeno: 29. 4. 2020 ("VII. Ut unusquisque iudex... X. Ut maiores nostri et forestarii, poledrarii, cellerarii, deani, telonarii vel ceteri ministeriales... XLV. Ut unusquisque iudex in suo ministerio bonos habeat artifices, id est fabros ferrarios et aurifices vel argentarios, sutores, tornatores, carpentarios, scutarios, piscatores, aucipites id est aucellatores, saponarios, siceratores, id est qui cervisam vel pomatium sive piratium vel aliud quodcumque liquamen ad bibendum aptum fuerit facere sciant, pistores, qui simlam ad opus nostrum faciant, retiatores qui retia facere bene sciant, tam ad venandum quam as piscandum sive ad aves capiendum, necnon et reliquos ministeriales quos ad numerandum longum est.").

Najpomembnejši temelji za kasnejši razvoj dotičnih funkcij so bili postavljeni v prvi polovici 10. stoletja. V začetku avgusta leta 936 je bil (kasnejši cesar) Oton I. v Aachnu kronan za kralja. Na gostiji, ki je sledila, so, kakor o tem poroča saški kronist Widukind iz Corveyja († po 973), simbolično stregli štirje vojvode. Lotarinški vojvoda Isilbert (Giselbert oz. Gilbert) naj bi (kot komornik) vse pripravil, frankovski vojvoda Eberhard je bil (kot stolnik) zadolžen za mize, švabski vojvoda Herman je bil (kot točaj) zadolžen za strežnike s pijačo, bavarski vojvoda Arnulf pa (kot maršal) za konjenike in izbiro ter razporeditev gradov ali taborov.¹⁹ Vira, ki bi potrdil, da se je nekaj podobnega dogajalo že v času izvolitve Otonovega očeta Henrika I. (leta 919), ne poznam.

Na Štajerskem se je, vsaj po virih sodeč, vse skupaj razvilo šele v 12. stoletju, bilo je neutečeno in večkrat se je zgodilo, da je bila katera izmed pozicij prazna.²⁰ Predvsem pri komorniku, stolniku in točaju je šlo najbrž (vsaj v veliki meri) le za častne funkcije.²¹ Prvotna naloga maršala (*marescalcus*, *Marschall*, dobesedno "konjski hlapec") je bila sicer skrb za gospodove konje, sicer pa je bil maršal (vojaški) poveljnik gospodovih ministerialov ter najvišji uradnik v raznih vojnih zadevah.²² Imel je torej v praksi izredno pomembno funkcijo. Komornik (*camerarius*, *cubicularius*, *Kämmerer*) je bil pristojen za gospodovo zakladnico oz. finance.²³ Stolnik (*dapifer*, *seneschalcus*, *Truchsess*, dobesedno "vodja spremstva"), najvišji uradnik na gospodovem dvoru, je bil predvsem dvorni upravitelj.²⁴ Skrbel je za preskrbo z živili in kuhinjo. Točaj (*pincerna*, *Mundschenk*) je gospodovo mizo oskrboval s pijačo (predvsem z vinom), poleg tega pa je bil zadolžen tudi za gospodove vinograde in vinske kleti.²⁵ Naloge vseh štirih uradnikov so se skozi stoletja (ter glede na prostor) sicer nekoliko spreminjale. Vsi štirje uradi so na Štajerskem obstajali že vsaj ob koncu 12. stoletja.

¹⁹ Za pomoč pri razumevanju Widukindovega besedila se zahvaljujem Alešu Mavru. Widukindi monachi corbeiensis Rerum gestarum saxoniarum libri tres, MGH SS rer. Germ. 60, str. 66–67 ("II. Divina deinde laude dicta sacrificioque sollemniter celebrato descendebat rex ad palatium, et accedens ad mensam marmoream regio apparatu ornatam resedit cum pontificibus et omni populo; duces vero ministrabant. Lotbariorum dux Isilbertbus, ad cuius potestatem locus ille pertinebat, omnia procurabat, Evurhardus mensae preerat, Herimannus Franco pincernis, Arnulfus equestri ordini et eligendis locandisque castris preerat..."); Eduard Hlawitschka, "Kaiser Otto I. (der Große)", v: *Die Kaiser. 1200 Jahre europäische Geschichte*, ur. Gerhard Hartmann, Karl Schnith (Wiesbaden, 2006), str. 124–125.

²⁰ Anton Mell, *Grundriß der Verfassungs- und Verwaltungsgeschichte des Landes Steiermark*, Herausgegeben durch die Historische Landeskommission für Steiermark (Graz–Wien–Leipzig, 1929), str. 165–166 (dalje: Mell, *Verwaltungsgeschichte der Steiermark*).

²¹ Franz Krones, "Vorarbeiten zur Quellenkunde und Geschichte des mittelalterlichen Landtagswesens der Steiermark," *Beiträge zur Kunde steiermärkischer Geschichtsquellen* 2 (1865), str. 43.

²² Mell, *Verwaltungsgeschichte der Steiermark*, str. 166; Več avtorjev, *Lexikon des Mittelalters* 6 (München, 2003), str. 324–325, geslo: Marschall (S. Kreikler).

²³ Več avtorjev, *Lexikon des Mittelalters* 5 (München, 2003), 885–886, geslo: Kammer, Kämmerer (E. Schubert).

²⁴ Več avtorjev, *Lexikon des Mittelalters* 8 (München, 2003), 1069–1070, geslo: Truchseß (S. Kreikler).

²⁵ Več avtorjev, *Lexikon des Mittelalters* 6 (München, 2003), str. 908, geslo: Mundschenk (S. Kreikler).

Oton I. na svojem pečatu iz leta 968 (Wikimedia Commons)

Nosilci dvornih služb na Štajerskem do leta 1311

V nadaljevanju bomo skušali naštetati vse nosilce zgoraj omenjenih funkcij, ki so le-te opravljali na Štajerskem ter v našem časovnem okviru (torej od samega začetka do leta 1311). Seveda so se v virih v veliki večini pojavljali v spremstvu štajerskih vojvod oz. bili del njegovega spremstva. Vse omenjene uradnike bomo skušali na kratko predstaviti – kolikor bodo viri pač dopuščali. Preden se torej posvetimo konkretnim imenom, naj ponovno opozorimo, da so podatki glede omenjenih funkcij (in njihovih nosilcev) večkrat skopi oz. pomanjkljivi ter nejasni. Ker so Babenberžani (kasneje pa tudi vojvode iz drugih dinastij) po maju 1192 vladali tako Avstriji kot Štajerski, je iz virov nemalokrat težko razbrati od kod določeni nosilci funkcij izvirajo oz. na katero izmed omenjenih vojvodin se njihova služba

nanaša. Kot bo vidno v nadaljevanju, je bil velik del plemičev, ki so opravljali dvorne funkcije za štajerskega vojvodo, iz Pittenske grofije (oz. so njihove rodbine od tam vsaj izvirale),²⁶ ki je bila, kot že rečeno, po letu 1254 del vojvodine Avstrije.²⁷

Stolnike, točaje, komornike in maršale je Štajerska očitno poznala že v času Otokarjev. Otokar IV. je namreč v sklopu svojega Georgenberškega ročina (s katerim je za svojega naslednika določal avstrijskega vojvodo Leopolda V.) vsem tem že avgusta 1186 naročal,²⁸ da morajo avstrijskemu vojvodi služiti prav tako, kot so nekoč služili njemu in njegovim staršem. V primeru, da bi šel vojvoda na cesarjev dvor ali na vojno, naj služijo nosilci teh funkcij v istem času in z enakimi stroški kot tisti iz vojvodine Avstrije.

Maršali

Že v desetletjih pred 1186 se v virih pojavljajo prvi nosilci funkcije maršala. V admontskih zapisih se ok. leta 1150 oziroma ok. 1155 pojavita maršala Friderik in Markvard, ki se ju na prvi pogled ne da natančneje opredeliti. Zdi se, da ni šlo za pripadnika kakšne pomembnejše štajerske rodbine. Prav tako se na prvi pogled zdi, da funkcija tedaj še ni bila dedna, njeni nosilci pa so se razmeroma hitro menjavali.²⁹ V isto kategorijo kot Friderika in Markvarda nam je moč uvrstiti še dva moža po imenih Vilant in Rudiger Limar. Rudigerjeva brata sta se imenovala Otokar in Markvard, pri katerem je morda šlo za že zgoraj omenjenega.³⁰ Leta 1186 zasledimo označenega kot vojvodovega maršala moža po imenu Ulrik, dve leti kasneje pa nekega Čeha po imenu Hervik, ki je pred svojim odhodom na križarski pohod podelil svojo posest v Feldbachu, na jugovzhodu današnje avstrijske Štajerske. Za istega človeka je menda šlo tudi pri leto zatem omenjenem Herviku, ki je v Gradcu pričal pri Otokarju IV. in katerega (tedaj že pokojna) mati Rihilda je bila nekdaj štajerska ministerialka.³¹

²⁶ Dopsch, *Länder und Reich*, str. 282–284.

²⁷ Kar se tiče prehoda Pittenske grofije k Avstriji je treba še dodati, da je spomin tamkajšnjega prebivalstva na nekdanjo pripadnost Štajerski očitno živel še več stoletij. Pri raznih avstrijskih raziskovalcih naletimo posledično na različne formulacije glede usode pittenskega področja po 1254. Še najbolj verjetno se zdi, da je bila meja na Semmeringu leta 1254 začrtana dokončno in je pittensko področje od takrat naprej vedno spadalo pod Avstrijo (Dopsch, *Länder und Reich*, str. 234–235, 248, 307, 448; Niederstätter, *Herrschaft Österreich*, str. 279; Več avtorjev, *Lexikon des Mittelalters* 6 (München, 2003), str. 2189, geslo: Pitten (M. Weltin)).

²⁸ Karl Spreitzhofer, *Georgenberger Handfeste; Entstehung und Folgen der ersten Verfassungsurkunde der Steiermark* (Graz–Wien–Köln, 1986), str. 16–17, 68.

²⁹ Mell, *Verwaltungsgeschichte der Steiermark*, str. 167.

³⁰ *Urkundenbuch des Herzogtums Steiermark*, Band 1, ur. Joseph von Zahn (Graz, 1875), št. 307, 366, 430, 631, 665 ("...Rudiger marescalcus et Marquardus frater eius et Otakir frater eorum...") (dalje: UBSt I).

³¹ *Monumenta Historica Ducatus Carinthiae*, Band 3, ur. August von Jaksch (Klagenfurt, 1904), št. 1178, 1356; UBSt I, št. 681, 695.

Preglednica 1: Posamezniki, ki so pred letom 1311 nosili naslov štajerskih deželnih maršalov

Ime	Čas opravljanja maršalske službe	Geografski izvor
1. Friderik	ok. 1150	?
2. Markvard	ok. 1155 (morda 1158 ali še kasneje)	(Pittenska grofija?)
3. Vilant	ok. 1160	?
4. Rudiger Limar	1184–1185	(Pittenska grofija?)
5. Ulrik	1186	?
6. Hervik	1188–vsaj do maja 1189	Češka
7. Hartnid III. iz Orta	1191 (v času po prvi polovici aprila)	avstrijska Štajerska
8. Ulrik iz Hartberga	ok. 1195	avstrijska Štajerska
9. Rudiger iz Plankenwartha	ok. 1200–vsaj do julija 1211	avstrijska Štajerska
10. Hartnid IV. Iz Orta	1217	avstrijska Štajerska
11. Rudiger iz Plankenwartha (drugič)	vsaj od 15. maja 1217–vsaj do novembra 1227	avstrijska Štajerska
12. Konrad (iz Plankenwartha?)	1228	(avstrijska Štajerska?)
13. Bertold Treunski	po letu 1228–pred avgustom 1240	slovenska štajerska
14. Hartnid VI. iz Orta	maj 1249–pred septembrom 1254	avstrijska Štajerska
15. Bertold Treunski (ponovno)	september 1254	slovenska Štajerska
16. Friderik V. Ptujski	januar 1255	slovenska Štajerska
17. Hartnid VI. iz Orta (ponovno)	pred aprilom 1262–pred koncem julija 1262	Avstrija
17. Ulrik Liechtensteinski	pred januarjem 1267–pred januarjem 1275	avstrijska Štajerska
18. Hartnid III. Wildonski	konec novembra 1276–1301	avstrijska Štajerska
19. Hartnid IV. Wildonski	pred septembrom 1305–pred koncem novembra 1325	avstrijska Štajerska

Prvi maršal, ki ga lahko natančneje lociramo, je bil leta 1191 omenjeni Hartnid. Prihajal je iz štajerske ministerialne rodbine iz Orta na Traunseeju na današnjem Gornjeavstrijskem, ki je bila že v 12. stoletju prisotna tudi na Savinjskem. Hartnid je bil očitno tretji svojega imena.³² Leta 1217 kot štajerskega mar-

³² *Urkundenbuch des Landes ob der Enns*, Band 2, ur. Erich Trinks (Wien, 1856), št. CCXCVI (dalje: OÖUB II); Tone Ravnkar, *Po zvezdnih poteh. Savinjska in Šaleška dolina v visokem srednjem veku* (Velenje, 2007), str. 95–103 (dalje: Ravnkar, *Po zvezdnih poteh*); Hans Pirchegger, *Landesfürst und Adel in Steiermark während des Mittelalters. T. 3* (Graz, 1958), str. 216, 228 (dalje: Pirchegger, *Landesfürst und Adel 3*).

šala spet zasledimo Hartnida iz Orta, vendar pri slednjem zelo verjetno ne gre za isto osebo kot prej, temveč za Hartnida IV.³³ Kasneje sta se kot maršala – v letih 1195 in 1200/1202 – imenovala Ulrik iz Hartberga ter neki Rudiger, pri katerem je morda šlo za že zgoraj omenjenega.³⁴ Po drugi strani je verjetneje, da je šlo pri Rudigerju, ki je maršalsko službo opravljal v času 1200–1202, za istega človeka, ki je funkcijo nato imel v letih 1202–1227 ter se je imenoval Rudiger iz Plankenwartha (zahodno od Gradca).³⁵ Možno bi tudi bilo, da je bil že prejšnji maršal Rudiger Limar iz te rodbine.

Glede na to, da se je imenoval po Plankenwarthu, bi po bežnem pregledu lahko sklepali, da Rudiger ni bil eden izmed tistih zgoraj napovedanih dvornih funkcionarjev, ki so izvirali iz Pittenske grofije. Po drugi strani se leta 1222 ob njem med pričami pojavi njegov zet po imenu Ditmar iz Losenheima, ki ga v Pittensko grofijo lahko lociramo.³⁶ Če Rudiger sam iz Pittenske grofije že ni izvirал, je imel tam torej vsaj ožje sorodnike. Domnevamo lahko, da je rodbina od tam resnično izvirala in na širše področje Gradca prišla v času Otokarja IV. ali pa že v času njegovega očeta Otokarja III. Vsekakor se je to moralo zgoditi po letu 1158, ko so Otokarji omenjeno grofijo pridobili. Kar se tiče izvora Rudigerja iz Plankenwartha, nam nazadnje v oči pade tudi dejstvo, da je ta imel (leta 1222 omenjenega) brata Markvarda.³⁷ Gre za isto ime, ki ga na seznamu maršalov najdemo že v času okrog leta 1155. Možno bi torej bilo, da je šlo pri prejšnjih maršalih Markvardu in Rudigerju Limarju (ki je, kot rečeno, prav tako imel brata Markvarda) za sorodnika (prednika) kasnejšega maršala Rudigerja iz Plankenwartha. V primeru, da je rodbina (z vodilnima imenoma Rudiger in Markvard) resnično izvirala iz Pittenske grofije, lahko domnevamo, da je prvi omenjeni Markvard (maršal ok. 1155) to funkcijo nosil šele v drugi polovici leta 1158 (ali pa še nekoliko kasneje), ko so Otokarji Pittensko grofijo pridobili,³⁸ ne pa že leta 1155.

Po izgubi funkcije s strani Rudigerja iz Plankenwartha je bil štajerski maršal neki Konrad (vsaj leta 1228). Tudi pri slednjem je morda šlo za Rudigerjevega sorodnika, namreč za Konrada iz Plankenwartha, ki ga kot pričo najdemo

³³ OÖUB II, št. CCCC; Pirchegger, *Landesfürst und Adel* 3, str. 216–217, 228.

³⁴ *Urkundenbuch des Herzogtums Steiermark*, Band 2, ur. Joseph von Zahn (Graz, 1879), št. 13 (dalje: UBSt II); OÖUB II, št. CCCXXIX ("...Rudigero marskalco..."); UBSt II, št. 60.

³⁵ *Urkundenbuch zur Geschichte der Babenberger in Österreich*, Band 1, ur. Heinrich Fichtenau (Wien, 1950), št. 126 (dalje: BUB I); UBSt II, št. 60, 98, 113, 184, 200, 211a, 214, 239, 245; *Urkundenbuch zur Geschichte der Babenberger in Österreich*, Band 2, ur. Heinrich Fichtenau (Wien, 1955), št. 207, 267 (dalje: BUB II); *Plankenwarth*, dostopno na: www.burgen-austria.com/archive.php?id=825, pridobljeno: 12. 6. 2020.

³⁶ UBSt II, št. 200; *Losenheim*, dostopno na: www.burgen-austria.com/archive.php?id=451, pridobljeno: 12. 6. 2020.

³⁷ UBSt II, št. 193 ("...Rudeger von Olankchemwart und sein brüder Marwuard"), 194.

³⁸ Dopsch, *Länder und Reich*, str. 288–290.

omenjenega maja 1237.³⁹ Rudigerjeva in Konradova družina (ki je torej najbrž izvirala iz Pittenske grofije) je službo štajerskih maršalov (morda s presledki) očitno začela opravljati kmalu po letu 1158, izgubila pa jo je nekje kmalu po letu 1228. Za Konradom so bili namreč vsi sledeči štajerski maršali brez dvoma člani drugih rodbin.

Hartnid VI. iz Orta je bil štajerski maršal maja 1249.⁴⁰ Funkcijo je izgubil najbrž kmalu po letu 1250. Leta 1255 najdemo kot maršala Friderika V. Ptujkega,⁴¹ še pred tem pa Bertolda Treunskega.⁴² Treunski se je kot maršal pojavljal že od konca dvajsetih, v drugi polovici tridesetih pa je naslov očitno izgubil.⁴³ V času ogrske vlade je svoj naslov dobil nazaj, a se novim gospodarjem nato očitno zameril in moral zbežati v Avstrijo.⁴⁴ Aprila 1262 najdemo kot maršala ponovno Hartnida VI. Ortskega.⁴⁵ Podatkov o nosilcih maršalske funkcije zatem za nekaj let nimamo. Ob koncu šestdesetih in v začetku sedemdesetih let je bil štajerski maršal in pesnik Ulrik Liechtensteinski – tedaj že precej v letih.⁴⁶ V drugi polovici sedemdesetih let so imeli maršalsko funkcijo v rokah gospodje Wildonski.⁴⁷ Konkretno je šlo za Hartnida III.,⁴⁸ po njegovi smrti pa za njegovega sina in soimenjaka Hartnida IV.⁴⁹

³⁹ UBSt II, št. 256, 358.

⁴⁰ Več o današnji slovenski štajerski v tem obdobju: Martin Bele, Tone Ravnikar in Andrej Hozjan, "Današnja slovenska štajerska v obdobju med letoma 1246 in 1260", *Acta Histriae* 26, št. 1 (2018), str. 1–26.

⁴¹ *Gradivo za slovensko zgodovino v srednjem veku*, 6. knjiga, 1. del, ur. France Baraga na podlagi gradi-va Boža Otorepca (Ljubljana, 2002), št. 85, 259–260 (dalje: GZS VI); Mell, *Verwaltungsgeschichte der Steiermark*, str. 168.

⁴² Pirchegger, *Landesfürst und Adel* 3, str. 247; Hans Pirchegger, *Die Untersteiermark in der Geschichte ihrer Herrschaften und Gültien, Städte und Märkte* (München, 1962), str. 93–95.

⁴³ UBSt II, št. 214; *Urkundenbuch des Herzogtums Steiermark*, Ergänzungsheft zu den Bänden I bis III, ur. Hans Pirchegger, Otto Dungern (Graz, 1949), št. 39 (dalje: UBSt Erg.); BUB II, št. 290; Dušan Kos, *Vitez in grad. Vloga gradov v življenju plemstva na Kranjskem, slovenskem štajerskem in slovenskem Koroškem do začetka 15. stoletja* (Ljubljana, 2005), str. 380 (dalje: Kos, *Vitez in grad*).

⁴⁴ GZS V, št. 737; *Urkundenbuch des Herzogtums Steiermark*, Band 3, ur. Joseph von Zahn (Graz, 1903), št. 150, 151 (dalje: UBSt III); UBSt Erg., št. 70, 72; Pirchegger, *Landesfürst und Adel* 3, str. 247–248; Kos, *Vitez in grad*, str. 380, 395.

⁴⁵ UBSt IV, št. 61–62, 70; Ravnikar, *Po zvezdnih poteh*, str. 101–102; Pirchegger, *Landesfürst und Adel* 3, str. 247–248.

⁴⁶ UBSt IV, št. 240, 472–473.

⁴⁷ Franz Krones, *Landesfürst, Behörden und Stände des Herzogtums Steier. 1283–1411* (Graz, 1900), str. 178–179 (dalje: Krones, *Landesfürst, Behörden und Stände*).

⁴⁸ *Urkundenbuch des Landes ob der Enns*, Band 3, ur. Erich Trink (Wien, 1862), št. DC (dalje: OÖUB III); *Ottokars Österreichische Reimchronik*, MGH Deutsche Chroniken 5/1, 5/2, ur. Joseph Seemüller (Hannover, 1890, 1893), vrstice 14550–14570, MGH Dt. Chron. 5/1, str. 192–193 (dalje: *Ottokars Österreichische Reimchronik*).

⁴⁹ *Regesten des Herzogtums Steiermark, Erster Band*, Quellen zur Geschichtlichen Landeskunde der Steiermark, 1308–1319, ur. Hermann Weisflecker, Annelies Redik (Graz, 1976), št. 524, 634, 917, 1035, 1038, 1051 (dalje: RHSt I); *Monumenta historica ducatus Carinthiae* VI, ur. Hermann Wiessner (Klagenfurt, 1958), št. 418 (dalje: MDC VI); *Monumenta historica ducatus Carinthiae* VII, ur. Hermann Wiessner (Klagenfurt, 1961), št. 312 (dalje: MDC VII); Karl Ferdinand Kummer, *Das Ministerialengeschlecht von Wildonie*, Archiv für österreichische Geschichte, Band 59 (Wien, 1880), str. 253–288 (dalje: Kummer, *Ministerialengeschlecht von Wildonie*).

Komorniki

Kar se tiče štajerskih komornikov, nam viri tudi njihova imena izdajo že zgodaj. V zapisu iz ok. leta 1155 (za katerega smo že rekli, da je morda nastal šele leta 1158) zasledimo komornika po imenu Reginvart. Že pred tem (ok. leta 1150) najdemo kot komornika nekega Gerunka. Reginvarta kot komornika v virih nato zasledimo le še leta 1160, ko je (z dovoljenjem mejnega grofa Otokarja III.) menihom v Sekavu podelil nekaj zemljišč pri Knittelfeldu (od koder je morda izviral), zanje pa dobil štiri slovanske kmetije v bližini Gradca.⁵⁰ Tik zatem se je kot nosilec obravnavane funkcije pojavil neki Majnhard. Ta se je imenoval po kraju Lassing (*Laznich*)⁵¹ in je bil na dveh ločenih mestih v virih izrecno označen kot "grofičin komornik".⁵² Pri tej (mejni) grofici je sicer šlo za Kunigundo, ženo Otokarja III. in hčer bavarskega mejnega grofa Dipolda III. Vohburškega.⁵³

Nekje po letu 1175 je štajerski komornik postal neki *Bilungus* (Vulfing?), nato pa Ulrik, o katerem prav tako ni možno reči nič konkretnjšega. Jasno je, da je komorniško službo opravljal vsaj nekje konec leta 1185, zatem pa se sledi tudi za njim izgubijo.⁵⁴ Avgusta 1189 se med pričami vojvode Otokarja IV. v Gradcu pojavi komornik Vulfing (v kolikor ni zanj šlo že pri prej omenjenem Bilungusu).⁵⁵ Vulfing je svojo funkcijo obdržal zatem najbrž še nekaj naslednjega leta (1190), zatem pa ga kot štajerskega komornika ne srečamo več. Razlog zato morda tiči v njegovem sporu z admontskim samostanom okrog tega leta. Otokar IV. ga je v zvezi s tem poklical v Maribor, prav tako pa je tja prišel admontski menih in komornik po imenu Epon. Vulfing naj bi admontski samostan namreč nadlegoval zaradi neke posesti v kraju *Alboldisuel*d (morda današnji Eybesfeld pri Lipnici). Nato so priče prisegle, da je omenjeni kraj samostanska lastnina. Vulfing je v kraju od menihov dobil njivo, da bi ti pred njim imeli mir. Prav tako so mu za izročitev nekega vinograda plačali eno marko.⁵⁶

Domnevamo lahko, da je Vulfing, ki je v zgoraj omenjenem sporu morda vztrajal dlje časa, sam sebi tako napravil medvedjo uslugo. Medtem ko je uspel dobiti njivo in nekaj denarja, je pred svojim vojvodo bržkone izpadel prepirljiv in trmast, kar je imelo za posledico, da je funkcijo izgubil. Vse to seveda le predpostavka – razlog je morda tičal drugje. Karkoli se je v Mariboru že zgodilo, je funkcijo štajer-

⁵⁰ UBSt I, št. 307, 366, 404; *Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku*, 4. knjiga, ur. Franc Kos (Ljubljana, 1915), št. 406 (dalje: GZS IV).

⁵¹ Gre za Lassing bei Strechau, v dolini Aniže, na severozahodu današnje avstrijske Štajerske (UBSt I, str. 859).

⁵² UBSt I, št. 421, 433, 435, 523, 576.

⁵³ Dopsch, *Länder und Reich*, str. 272.

⁵⁴ OÖUB II, št. CCLVII; UBSt I, št. 647, 648.

⁵⁵ *Gradivo za zgodovino Maribora*, 1. zvezek, ur. Jože Mlinarič (Maribor, 1975), št. 21 (dalje: GZM I).

⁵⁶ UBSt I, št. 702, 720; OÖUB II, št. CCXCIV; GZM I, št. 27; GZS IV, št. 779.

skega komornika ok. leta 1190 nosil tudi neki Ortvin,⁵⁷ nekje po sredi aprila 1191 pa Ortolf I. Konjiški,⁵⁸ ki ga s tem naslovom srečamo le enkrat. Tedaj je vojvoda Otokar IV. po nasvetu svojih ministerialov (med katerimi je bil Ortolf imenovan) kraju Enns (ob Donavi vzhodno od Linza) ponovno podelil trške pravice.⁵⁹

Preglednica 2: Posamezniki, ki so pred letom 1311 nosili naslov štajerskih komornikov

Ime	Čas opravljanja komorniške službe	Geografski izvor
1. Gerunk	ok. 1150	?
2. Reginvart	ok. 1155–vsaj do srede aprila 1160	avstrijska Štajerska (?)
3. Majnhard <i>Since</i>	ok. 1160–ok. 1175	avstrijska Štajerska
4. <i>Bilungus</i>	ok. 1181	?
5. Ulrik	ok. konca decembra 1185	?
6. Vulfing	ok. avgusta 1189–1190	?
7. Ortvin	ok. 1190	?
8. Ortolf I. Konjiški	1191 (v času po prvi polovici aprila)	slovenska Štajerska
9. Bertold in Manegold (morda tudi Markvard in Herand)	ok. leta 1195 (1197?)	?
10. Ulrik <i>de Schiltgraben</i>	vsaj junija 1202	avstrijska Štajerska
11. Henrik Dravograjski	pred januarjem 1243–pred koncem novembra 1253	slovenska Štajerska
12. <i>Hauenueldarius</i>	pred januarjem 1267–morda vse do novembra 1273	?
13. Volkmar, Ditrik in Martin, meščani iz Gradca	november 1273–najverjetneje pred novembrom 1276	avstrijska Štajerska
14. Oton II. Liechtensteinski	1286–november 1311	avstrijska Štajerska

Tudi Ortolfu pa očitno ni uspelo, da bi komorniško funkcijo opravljal dlje časa. Čez nekaj let po smrti Otokarja IV. je novi vojvoda Leopold V. za štajerskega komornika imenoval nekega Bertolda in Manegolda.⁶⁰ V drugih virih o

⁵⁷ UBSt I, št. 708.

⁵⁸ Kos, *Vitez in grad*, str. 299 (Genealoška preglednica 55: Konjice).

⁵⁹ GZS IV, št. 788; GZM I, št. 29; Pirchegger, *Landesfürst und Adel* 3, str. 237.

⁶⁰ V dotični listini (kjer je sicer govora o neki podaritvi admontskemu samostanu) najdemo dva komornika, namreč Bertolda in Manegolda. Po drugi strani je iz admontske tradicijske knjige o istem dejanju možno razbrati, da je šlo v resnici za tri, namreč Bertolda, Markvarda in Heranda. Na to neskladje je že leta 1876 opozoril tudi admontski benediktinec in kronist Jacob Wichner, ki je nastanek besedila sicer postavljal v čas okrog leta 1197 (UBSt II, št. 13; Jacob Wichner, *Geschichte Des Benediktiner-Stiftes Admont: von der Zeit des Abtes Henrik bis zum Tode des Abtes Heinrich II. (1178–1297)* (Graz, 1876), str. 257).

omenjenih možeh ni najti nobene besede. Naslednjega štajerskega komornika Ulrika srečamo v začetku junija 1202, med pričami vojvode Leopolda VI. Poleg Ulrika priča tudi njegov brat Ditrik.⁶¹ Ditrik in Ulrik sta prihajala iz kraja *Schiltgraben*, pri katerem je šlo morda za Schildgraben bei Ternberg (južno o Garstna, na otokarskih posestih v Traunguu.⁶² Brata sta torej izhajala s tedanje Štajerske, ki je leta 1254 postala del Avstrije.

V virih prve polovice 13. stoletja je glede štajerskih komornikov malo informacij. V začetku leta 1243 je bil komornik Henrik Dravograjski (iz rodbine Trušenjskih).⁶³ Komorniško službo je zatem morda opravljal še vrsto let – morebiti še v začetku petdesetih let.⁶⁴ A po letu 1243 v virih ponovno zija luknja. To stanje se spremeni leta 1267, ko se v listini kralja Otokarja kot priča omenja skrivnostni Hauenueldar.⁶⁵ Tudi on spada v kategorijo z viri premalo pokritih mož, tako da se o njem ne da reči nič podrobnejšega. Glede na tedanjo politično situacijo bi lahko izviral iz vojvodin Avstrije in Štajerske ali pa morda iz območja dežel krone sv. Vavla. Konec leta 1273 najdemo (v takratni listini štajerskega deželnega pisarja Konrada)⁶⁶ kot štajerske komornike omenjene ugledne graške meščane po imenih Volkmer, Ditrik in Martin.⁶⁷ Najkasneje od sredine osemdesetih let je komorniško funkcijo imel Oton II. Liechtensteinski (sin *minnesängerja* Ulrika), v istem času tudi štajerski deželni sodnik.⁶⁸

Stolniki

Pri pregledu razpoložljivih virov v zvezi z zgodnjimi štajerskimi stolniki je podatkov nekoliko več. Funkcijo je bila precej časa in vsaj od osemdesetih let 12. stoletja v rokah družine, ki se je imenovala po trdnjavi Püttenau, v bliži-

⁶¹ BUB I, št. 126.

⁶² *Salzburger Urkundenbuch*, Band 3, ur. Willibald Hauthaler, Franz Martin (Salzburg, 1918), str. 271.

⁶³ GZS V, št. 805.

⁶⁴ GZS VI, št. 217; Martin Bele, "Rodbina Trušenjskih", *Kronika : časopis za slovensko krajevno zgodovino* 59 (2011), št. 1, str. 17, 30–31.

⁶⁵ UBSt IV, št. 241 ("...*Hauenueldario camerario Stirensi*...").

⁶⁶ Konrad je bil iz Tullna (Tulln an der Donau), ki je v zgodnjih sedemdesetih letih nekaj časa upravljal celotno štajersko vojvodino, v približno istem času je bil štajerski deželni pisar, ok. leta 1270 pa morda tudi štajerski deželni sodnik (Martin Bele, "Štajerske deželne službe pred letom 1311", *Studia Historica Slovenica* 18, št. 3 (2018), str. 640–641, 648, 650, 653–654; Mell, *Verwaltungsgeschichte der Steiermark*, str. 170–171).

⁶⁷ UBSt IV, št. 492 ("...*dominus Volchmarus et Ditricus Riuerarius et Martinus frater eius cives Graezenses comites camere Styrie*..."), 495, 518, 538.

⁶⁸ MDC VI, št. 106; *Die Regesten der Erzbischöfe und des Domkapitels von Salzburg 1247–1343*, I. Band, ur. Franz Martin (Salzburg, 1928), št. 1347; MDC VII, št. 109, 187; RHSt I, št. 60, 81, 83, 104, 150, 187, 240, 274, 310, 313, 323; Krones, *Landesfürst, Behörden und Stände*, str. 178–183.

ni kraja Pitten (oz. istoimenske reke), v Pittenski grofiji.⁶⁹ Ponovno je torej šlo za rodbino, ki je pod oblast Otokarjev prišla leta 1158. Ditmarja iz Püttenaua prvič najdemo v omenjenega kot pričo v garstenski tradicijski knjigi, zapis pa je najbrž iz časa med letoma 1180 in 1192.⁷⁰ Zatem se kot stolnik v več listinah pojavlja vse do konca otokarske vlade.⁷¹ Iz raznih zapisov sicer izvemo, da je imel brata Ulrika,⁷² kaj več pa se o njegovih družinskih vezeh ne da povedati. Mell sicer navaja, da je obdržal svojo funkcijo do ok. leta 1200 (ko bi jo naj prevzel njegov sin Ulrik).⁷³

Situacija glede stolniške funkcije v času med letoma 1191 in 1192, ko je vojvodina prehajala iz rok Otokarjev v roke Babenberžanov, je sicer nekoliko nejasna. Ditmar se kot stolnik jasno pojavlja v listini izdani nekje po sredi aprila 1191 in katere izdajatelj je vojvoda Otokar IV.⁷⁴ V istem času (torej po sredini aprila 1191) se v eni izmed Otokarjevih listin kot njegov stolnik pojavlja že Herand Wildonski.⁷⁵ Sklepali bi torej, da je vojvoda Otokar IV. svojega stolnika zamenjal tik pred svojo smrtjo in posledično menjavo oblasti. V nasprotju s tem najdemo v listini iz sredine leta 1192 (ki jo je že izdal novi vojvoda Leopold V.) kot stolnika ponovno označenega Ditmarja.⁷⁶ Je novi štajerski vojvoda torej jedrno odslovil novega stolnika Heranda in na to mesto ponovno postavil Ditmarja? Ob natančnejšem pregledu izdanega gradiva ugotovimo, da je Leopoldovo besedilo znano iz potrditvene listine iz začetka 14. stoletja, imena prič (med katerimi je tudi Ditmar) pa se da razbrati šele iz prepisa iz 17. stoletja. Sklepamo torej, da gre pri seznamu prič iz Leopoldove listine za pomoto⁷⁷ oz. da Ditmar po nastopu vlade Babenberžana Leopolda V. na štajerskem ni ponovno postal stolnik. Iz istega razloga ne moremo zaupati podatku, da se je med pričami v tistem trenutku nahajal komornik Majnhard. Po drugi strani nas preseneti naslednji podatek: Med pričami Leopolda VI. iz leta 1196, sta omenjena oba moža. Kot stolnik je označen Ditmar, Herand pa ne.⁷⁸ Ditmar je funkcijo torej dobil ponovno, v družini pa kot kaže ni dolgo ostala. Z njo se je omenjal še leta

⁶⁹ UBSt I, str. 776; UBSt II, str. 617.

⁷⁰ GZS IV, št. 461; GZM I, št. 8.

⁷¹ OÖUB II, št. CCLVII, CCXCIV–CCXCV; UBSt I, št. 631, 702; GZM I, št. 26; UBSt II, št. 1.

⁷² OÖUB II, št. CCXCIV; UBSt I, št. 631; UBSt I, št. 702; GZM I, št. 26.

⁷³ Sina po imenu Ulrik je Ditmar sicer res imel (UBSt I, št. 649: "...*Ditmarus de Putinowe et filius eius Otricus*..."; Mell, *Verwaltungsgeschichte der Steiermark*, str. 168).

⁷⁴ GZM I, št. 28; GZS IV, št. 787.

⁷⁵ GZM I, št. 29; GZS IV, št. 788; Kummer, *Das Ministerialengeschlecht von Wildonie*, str. 191–192.

⁷⁶ UBSt II, št. 1.

⁷⁷ OÖUB II, str. 435. Čeprav je listina datirana z letnico 1177, je to očitna pomota, saj gre za listino Leopolda V., ki tega leta še ni bil štajerski vojvoda (GZM I, št. 7; GZS IV, št. 811 in str. 403 (opomba 1)).

⁷⁸ UBSt II, št. 16; GZM I, št. 38.

1207 in 1210,⁷⁹ zatem pa nikoli več. Decembra 1222 se je z njo zadnjič omenjal neki Ulrik, pri katerem je najbrž res šlo za člana rodbine iz Püttenauua.⁸⁰

Kaj točno se je s stolniško funkcijo dogajalo v prvih letih babenberške vlade, ostaja odprto vprašanje. Vsekakor je vsaj Leopold VI. na prelomu med stoletjema za novega stolnika postavil Bertolda Emmerberškega (ponovno iz Pittenske grofije), pri katerem je bržčas šlo za drugega svojega imena, ki je bil konec osemdesetih let 12. stoletja še mlad fant.⁸¹ Kot Leopoldov stolnik se je Bertold prvič omenjal poleti 1201.⁸² Zatem je to funkcijo (očitno s presledki) opravljal dolgo vrsto let.⁸³ V Leopoldovem spremstvu se je ničkolikokrat pojavljal skupaj s točajem po imenu Albero iz Grimmensteina,⁸⁴ o katerem bo več govora v nadaljevanju. Bertold in Albero sta svojega vojvodo spremljala celo na križarski pohod v Egipt, kjer Bertolda edinkrat srečamo z naslovom senešal in ne *dapifer*, pri čemer je še vedno šlo za službo stolnika.⁸⁵ V štiridesetih letih 13. stoletja sta imela stolniško funkcijo najprej Ulrik Liechtensteinski, za njim pa Bertold Emmerberški (najverjetneje Bertold III.).⁸⁶ Bertolda je nasledil brat Oton,⁸⁷ le-tega pa Erenger III. iz Landseeja, ki je funkcijo izgubil nekje po koncu leta 1270.⁸⁸

⁷⁹ OÖUB II, št. CCCLIV. Letnica v listini je sicer nejasno napisana. Glej razlago za samo listino (GZM I, št. 48).

⁸⁰ GZS V, št. 365.

⁸¹ UBSt I, št. 691, 692; *Regesten zur Geschichte der Markgrafen und Herzoge Oesterreichs aus dem Hause Babenberg*, ur. Andreas von Meiller (Wien, 1850), št. 32.

⁸² UBSt II, št. 43.

⁸³ UBSt II, št. 50, 60, 63, 98; *Monumenta Historica Ducatus Carinthiae*, Band I, ur. August von Jaksch (Klagenfurt, 1896), št. 390 (dalje: MDC I); OÖUB II, št. CCCXLVIII, CCCLXXIX A, CCCCVIII; UBSt II, št. 113, 116, 147, 157; BUB I, št. 126, 147, 149, 176, 181, 184, 188–189, 196; MDC I, št. 437; UBSt II, št. 191–194; BUB II, št. 225, 240, 242, 252–253, 256; UBSt II, št. 211a, 214, 217, 239; BUB II, št. 252–253, 264, 269; UBSt II, št. 256, 316; BUB II, št. 330.

⁸⁴ Dopsch, *Länder und Reich*, str. 235, 287.

⁸⁵ Papež je leta 1213 pozval na križarsko vojno. Leopold je leta 1217 odrinil na boj. Križarska flota je aprila 1218 prispela do ustja Nila in v naslednjem mesecu začela oblegati tamkajšnje pristaniško mesto Damietta (kjer je bila omenjena listina tudi izdana). Križarji so Damietto po osvojitvi novembra 1219. Leopold VI. se je odpravil proti domu, medtem ko je mnogo križarjev nadaljevalo boj (GZS V, št. 290; UBSt II, št. 157: "...*Perbtoldus seneschalcus de Emerberch*..."; Peter Thorau, *Die Kreuzzüge* (München, 2004), str. 100–101; Dopsch, *Länder und Reich*, str. 182).

⁸⁶ GZS V, št. 880; UBSt II, št. 396, 460; GZS VI, št. 6, 28; Joseph Bergmann, "Die Truchesse von Emerberg", *Mittheilungen der kaiserl. königl. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale*, Band 2 (1857), str. 39.

⁸⁷ UBSt III, št. 63, 99, 256; Mell, *Verwaltungsgeschichte der Steiermark*, str. 168.

⁸⁸ UBSt IV, št. 62, 68, 166, 395–396; Mell, *Verwaltungsgeschichte der Steiermark*, str. 168; Krones, *Landesfürst, Behörden und Stände*, str. 184.

Preglednica 3: Posamezniki, ki so pred letom 1311 nosili naslov štajerskih stolnikov

Ime	Čas opravljanja stolniške službe	Geografski Izvor
1. Ditmar iz Püttenauua	ok. 1180–1191	avstrijska Štajerska
2. Herand I. Wildonski	po sredini aprila 1191–začetek maja 1192	avstrijska Štajerska
3. Ditmar iz Püttenauua (drugič)	vsaj marca 1196, morda dlje časa	avstrijska Štajerska
4. Bertold (II.?) Emmerberški	vsaj od avgusta 1201–vsaj do julija 1205	avstrijska Štajerska
5. Ditmar iz Püttenauua (tretjič)	1207–november 1210	avstrijska Štajerska
6. Bertold II. Emmerberški (drugič)	januar 1211–januar 1222	avstrijska Štajerska
7. Ulrik (iz Püttenauua?)	december 1222	avstrijska Štajerska
8. Bertold II. Emmerberški (tretjič)	februar 1224–november 1236	avstrijska Štajerska
9. Ulrik Liechtensteinski	marec 1241–september 1245	avstrijska Štajerska
10. Bertold (III.) Emmerberški	pred marcem 1246–pred novembrom 1251	avstrijska Štajerska
11. Oton Emmerberški	pred novembrom 1251–1258	avst. Štajerska/Avstrija
12. Erenger III. iz Landseeja	pred majem 1262–po novembru 1270	avstrijska Štajerska
13. Herand II. Wildonski	februar 1278 (verjetno že nekaj časa pred tem)	avstrijska Štajerska
14. Ulrik II. Wildonski	1278–po decembru 1284	avstrijska Štajerska
15. Bertold V. Emmerberški	1291–1293, morda tudi 1312 in 1316	Avstrija
16. Hartnid III. Wildonski	1293 (verjetno tudi kasneje)	avstrijska Štajerska
17. Ulrik I. Walseeski	1299/1300–januar 1329	avstrijska Štajerska

Ko so v Vzhodnih Alpah zagospodarili Habsburžani, je prišla funkcija štajerskih stolnikov za nekaj časa v roke gospodov Wildonskih.⁸⁹ Natančneje je šlo za Heranda II.⁹⁰ in njegovega sina Ulrika II.⁹¹ V začetku devetdesetih je bil stol-

⁸⁹ Kummer, *Ministerialengeschlecht von Wildonie*, str. 191.

⁹⁰ Krones, *Landesfürst, Behörden und Stände*, str. 183.

⁹¹ *Urkundenbuch des Landes ob der Enns*, Band 3, ur. Erich Trinkts (Wien, 1862), št. DC; *Die Regesten der Erzbischöfe und des Domkapitels von Salzburg 1247–1343*, I. Band, ur. Franz Martin (Salzburg, 1928), št. 1137; *Urkunden zur Geschichte von Österreich, Steiermark, Kärnten, Krain, Gorz, Triest, Istrien, Tirol. Aus den Jahren 1246–1300*, ur. Joseph Chmel, *Fontes Rerum Austriacarum, Diplomatarium Miscellum Seculi XIII.* (Wien, 1849), št. XXI; Kummer, *Ministerialengeschlecht von Wildonie*, str. 258, 266; Mell, *Verwaltungsgeschichte der Steiermark*, str. 168.

Konrad von Landeck
(† ok. 1306), švicar-
ski minnesänger
in točaj opatije St.
Gallen (Wikimedia
Commons)

nik Bertold V. Emmerberški,⁹² zatem pa Hartnid III. Wildonski.⁹³ Ulrik Walseeski je stolniško funkcijo dobil čisto na koncu stoletja in jo zatem obdržal kakih 30 let.⁹⁴ V Rimani kroniki sicer najdemo Bertolda Emmerberškega omenjenega

⁹² Ottokars *Österreichische Reimchronik*, vrstice 44095–44098, 44108–44114, 44502, 57990–57991, 62986, 63000, MGH Dt. Chron. 5/1 in 5/2, str. 571–572, 577, 772, 835.

⁹³ Mell, *Verwaltungsgeschichte der Steiermark*, str. 168.

⁹⁴ RHSt I, št. 13, 44, 47, 68, 122, 370, 524, 535, 925, 1112; Hannes P. Naschenweng, *Die Landesbaupfleute der Steiermark 1236–2002* (Graz, 2002), str. 55; Krones, *Landesfürst, Behörden und Stände*, str. 184.

kot stolnika še v času okrog leta 1300.⁹⁵ Možno bi torej bilo, da je funkcijo tedaj sicer imel, a le za kratek čas. Kot stolnika ga namreč najdemo omenjenega tudi v dveh listinah iz začetka leta 1312 ter najbrž tudi leta 1316.⁹⁶

Točaji

Nosilce funkcije štajerskih točajev v virih najdemo razmeroma zgodaj. Že leta 1162 se (med pričami Otokarja III.) pojavi točaj po imenu Ditmar.⁹⁷ Zatem ok. leta 1181 (med pričami Otokarja IV.) srečamo moža po imenu *Liupoldus de Mitterdorf pincerna*,⁹⁸ ki je bil morda iz današnjega kraja Mitterdorf im Mürtztal (na avstrijskem Štajerskem). Najkasneje na začetku 13. stoletja je službo točaja začel opravljati že omenjeni Albero iz Grimmensteina v Pittenski grofiji, dolgoletni stalni član spremstva Leopolda VI.⁹⁹ Julija 1211 Albera najdemo imenovanega po Weinbergu (v Pittenski grofiji),¹⁰⁰ v začetku leta 1217 pa kot prejemnika dvora na Königsbergu pri Aspangu (prav tako v Pittenski grofiji) v fevd, s strani krškega škofa.¹⁰¹

Za Alberom se je leta 1228 pojavil skrivnostni štajerski točaj Sigfrid, ki se ga ne da natančneje opredeliti.¹⁰² Kdorkoli je že bil, funkcije ni dolgo opravljal. V naslednjih desetletjih sta naslov štajerskega točaja nosili le še dve rodbini. Več let je bil naslov v rokah Henrika iz Haßbacha, še enega Pittenčana, v dolgi vrsti štajerskih dvornih funkcionarjev z izvorom od tam. Štajerski točaj je Henrik verjetno postal leta 1229, zadnjič pa se je s to funkcijo omenjal še leta 1255. V tem dolgem obdobju pa funkcija očitno ni bla ves čas njegova. V letih po 1246 je bila politična situacija na Štajerskem in v Avstriji sicer več časa na trhlih nogah, zato nas tudi Henrikova nemožnost, da bi točajsko službo trdno držal v rokah, prav nič ne preseneča.¹⁰³ Kot vsi ostali, se je pač skušal znajti v spremen-

⁹⁵ *Ottokars Österreichische Reimchronik*, vrstice 78843–78844, MGH Dt. Chron. 5/2, str. 1035.

⁹⁶ *Gradivo za zgodovino Maribora*, 3. zvezek, ur. Jože Mlinarič (Maribor, 1977), št. 11 ("...*Ber(ibold) der drubsecze von Emmerberg...*"), 12; *Urkundenbuch des Landes ob der Enns*, Band 5, ur. Erich Trinks (Wien, 1868), št. CLXI.

⁹⁷ UBSt I, 469; GZS V, št. 447.

⁹⁸ OÖUB II, št. CCLVII.

⁹⁹ UBSt II, št. 43, 50; BUB I, št. 126, 135, 181, 184, 196; MDC I, št. 390, 437; GZM I, št. 44 ("...*Albero pincerna Stirie de Grimsteine...*"); GZS V, št. 307; UBSt II, št. 63, 65, 78, 98, 113, 116, 122–123, 130, 191, 122–123, 130, 147, 157, 191–194, 199, 211a, 214, 217; OÖUB II, št. CCCCXLVIII, CCCCXLIX; BUB II, št. 262, 264.

¹⁰⁰ UBSt II, št. 113 in str. 717, 729.

¹⁰¹ GZS V, št. 266; MDC I, št. 464.

¹⁰² UBSt II, 256.

¹⁰³ UBSt II, št. 265, 399, 404–405, 424, 470; *Ottokars Österreichische Reimchronik*, vrstice 1308, 1426, 1606, 1729, MGH Dt. Chron. 5/1, str. 18–19, 22–23; OÖUB III, št. CXXXV, CLXXXIX–CXC, CCXXIV–CCXXVI, CCXV.

ljivi politični situaciji. Tako ga najprej srečamo pri Babenberžankah Margareti in Gertrudi, v istem času pa še pri Gertrudinem možu Hermanu.¹⁰⁴ V prvi polovici petdesetih let se je Henrik očitno naslanjal na češke sile, tako da ga spomlad 1253 najdemo celo v Pragi.¹⁰⁵

Preglednica 4: Posamezniki, ki so pred letom 1311 nosili naslov štajerskih točajev

Ime	Čas opravljanja točajske službe	Geografski izvor
1. Ditmar	avgust 1162	?
2. Leopold <i>de Mitterdorf</i>	ok. 1181	avstrijska Štajerska (?)
3. Albero iz Grimmensteina	avgust 1201–junij 1227	avstrijska Štajerska
4. Sigfrid	1228	?
1. Henrik iz Haßbacha	1229–februar 1247, ok. 1251, 1252–1255	avstrijska Štajerska
2. Hartnid iz Rabensteina	1248, 1253, april 1260	avstrijska Štajerska
3. Gundaker iz Haßbacha	maj in junij 1262	Avstrija
4. Hartnid iz Rabensteina (drugič)	1268–oktober 1270	avstrijska Štajerska
5. Gundaker iz Haßbacha (ponovno)	november 1270	Avstrija
6. Hartnid iz Rabensteina (tretjič)	november 1270–maj 1271	avstrijska Štajerska
7. Ulrik iz Haßbacha	pred aprilom 1273–po juniju 1275	Avstrija
8. Hartnid (četrtič), Ulrik iz Rabensteina	september 1276	avstrijska Štajerska
9. Henrik (II.?) iz Haßbacha	februar 1287	Avstrija
10. Ulrik iz Rabensteina (drugič)	1294–1311	avstrijska Štajerska
11. Rajmbrecht iz Rabensteina	1302	avstrijska Štajerska
12. Rajmbrecht in Albreht iz Rabensteina	1309	avstrijska Štajerska
13. Albreht iz Rabensteina (ponovno)	1313, 1315	avstrijska Štajerska
14. Henrik Stubenberški	pred majem 1313–pred junijem 1317	avstrijska Štajerska

¹⁰⁴ BUB II, št. 449–450, 453.

¹⁰⁵ OÖUB III, št. CCIV.

Točajski naslov je tako že leta 1248 imel tudi Hartnid iz Rabensteina (severno od Gradca).¹⁰⁶ V zgodnjih petdesetih letih je bil na ogrski strani, v začetku leta 1260 eden izmed privržencev češkega kralja.¹⁰⁷ Temu dejstvu navkljub je funkcijo kot kaže razmeroma hitro izgubil, vsaj za nekaj časa. Pomladi in poleti 1262 se je z njo omenjal Gundakar iz Haßbacha, Hartnid pa spet med letom 1268 in oktobrom 1270. Hartnid in Gundaker sta naslov točaja nato izmenjala še enkrat. Gundaker se je z njim omenjal konec leta 1270, Hartnid pa spomladi naslednje leto. Ulrik iz Haßbacha je bil štajerski *pincerna* v začetku in sredi sedemdesetih.¹⁰⁸ Glede na Avstrijsko rimano kroniko je Ulrik iz Haßbacha naziv točaja imel že konec leta 1270, kar je zelo verjetno. Že oktobra 1270 se je namreč omenjal tudi točaj Ulrik iz Rothengruba,¹⁰⁹ pri katerem je najverjetneje šlo prav za Ulrika iz Haßbacha. Med plemiči, ki so se jeseni 1276 zbrali v Reinu, najdemo tudi točaja Hartnida in Ulrika iz Rabensteina.¹¹⁰ Desetletje kasneje je štajerski točaj bil Henrik (II.?) iz Haßbacha,¹¹¹ ki mu sledilo več Rabensteinških.¹¹² V začetku drugega desetletja 14. stoletja je naziv točaja dobil Henrik Stubenberški,¹¹³ z njim pa se pričujoči pregled tako štajerskih deželnih točajev, kakor tudi drugih štajerskih dvornih služb konča.

Sklep

Časovni okvir, ki ga v pričujoči raziskavi obravnavamo (sredina 12. stoletja–1311), je bil tako za vojvodino Štajersko kot za širši prostor Vzhodnih Alp poln hitrih političnih premikov. Štajerski je med letoma 1129 in 1164 vladal mejni grof Otokar III. Nasledil ga je sin Otokar IV., prvi štajerski vojvoda, ki je maja 1192 umrl brez otrok. Vojvodini so zatem (skupaj z Avstrijo) vladali vojvode Leopold V. (1192–1194), Leopold VI. (1194–1230) in Friderik II. (1230–1246) iz dinastije Babenberžanov. Slednji je poleti 1246 izgubil življenje v bitki,

¹⁰⁶ *Ottokars Österreichische Reimchronik*, vrstice 2044–2123, MGH Dt. Chron. 5/1, str. 28, 1417; UBSt III, št. 40, str. 450; UBSt IV, str. 430; *Rabenstein*, dostopno na: www.burgen-austria.com/archive.php?id=530, pridobljeno: 20. 4. 2015; Krones, *Landesfürst, Behörden und Stände*, str. 186 (besedilo in opomba 2).

¹⁰⁷ *Ottokars Österreichische Reimchronik*, vrstice 2044–2123, MGH Dt. Chron. 5/1, str. 28; UBSt III, št. 286, 289.

¹⁰⁸ UBSt IV, št. 62, 68, 311, 390, 395–396, 405; MDC V, št. 124; UBSt IV, št. 563.

¹⁰⁹ *Ottokars Österreichische Reimchronik*, vrstice 10583–10594, 10811, MGH Dt. Chron. 5/1, str. 140, 143; UBSt IV, št. 388.

¹¹⁰ *Ottokars Österreichische Reimchronik*, vrstica 1308 (opomba 1), MGH Dt. Chron. 5/1 in 5/2, str. 18, 1289; UBSt IV, št. 600 ("...*Hertnidus et Vlricus picerne de Ramenstein*...").

¹¹¹ Deutschordenszentralarchiv, 953, dostopno na: monasterium.net:8181/mom/AT-DOZA/Urkunden/953/charter, pridobljeno: 27. 6. 2020.

¹¹² Krones, *Landesfürst, Behörden und Stände*, str. 186 (besedilo in opomba 2).

¹¹³ RHSt I, št. 524, 879, 1145; Niederstätter, *Herrschaft Österreich*, str. 308.

kar je zapletlo politično stanje v Avstriji in na Štajerskem. Med letoma 1254 in 1260 je Štajerski vladal ogrski kralj Bela IV., zatem pa češki kralj Otokar II. Vse od leta 1282 sta bili tako Avstrija kot Štajerska v rokah Habsburžanov.

Upravna organizacija teritorijev v Svetem rimskem cesarstvu je bila v 12. in 13. stoletju preprosta. Deželni knez je, po vzoru samega vladarja, na svojem dvoru podeljeval dvorne uradniške funkcije maršala, komornika, stolnika in točaja. Brez dvoma je tudi osebje raznih dvorov v zgodnejših zgodovinskih obdobjih (in v drugih delih sveta) vključevalo uslužbence z zelo podobnimi funkcijami. Sledi o raznih uslužbencih, ki so na dvoru skrbeli za preskrbo oz. postrežbo z vinom, raznoterimi živili, konji in drugimi potrebščinami, najdemo, na primer, že pri starih Egipčanih, ahemenidskih Perzijcih ali pa starozaveznih Judih.

Najpomembnejši temelji za kasnejši razvoj dotičnih funkcij so bili postavljeni v prvi polovici 10. stoletja. V začetku avgusta leta 936 je bil (kasnejši cesar) Oton I. v Aachnu kronan za kralja. Na gostiji, ki je sledila, so simbolično stregli štirje vojvode. Lotarinški vojvoda Gilbert naj bi (kot komornik) vse pripravil, frankovski vojvoda Eberhard je bil (kot stolnik) zadolžen za mize, švabski vojvoda Herman je bil (kot točaj) zadolžen za strežnike s pijačo, bavarski vojvoda Arnulf pa (kot maršal) za konjenike in izbiro ter razporeditev gradov ali taborov. Virov, ki bi jasno potrjevali, da se je kaj podobnega dogajalo tudi na kronanjih pred tem, danes ni najti, čeprav so uradniki in služabniki zadolženi za razno strežbo brez dvoma obstajali tudi v prejšnjih stoletjih.

Na Štajerskem so se, vsaj po virih sodeč, dvorne službe razvile šele v 12. stoletju. Predvsem pri komorniku, stolniku in točaju je šlo najbrž (vsaj v veliki meri) le še za častne funkcije. Prvotna naloga maršala je bila skrb za gospodove konje, sicer pa je bil maršal (vojaški) poveljnik gospodovih ministerialov ter najvišji uradnik v raznih vojnih zadevah. Imel je torej v praksi izredno pomembno funkcijo. Komornik je bil pristojen za gospodovo zakladnico oz. finance. Stolnik, najvišji uradnik na gospodovem dvoru, je bil predvsem dvorni upravitelj. Skrbel je za preskrbo z živili in kuhinjo. Točaj je gospodovo mizo oskrboval s pijačo, poleg tega pa je bil zadolžen tudi za gospodove vinograde in vinske kleti.

Štajerski maršali so bili nekje do konca vladavine vojvode Leopolda VI. tako rekoč vsi iz starih otokarskih posesti v Traungauu in Pittenski grofiji. V rodbini, ki je opravljala dotično funkcijo, sta prevladovali imeni Rudiger in Markvard. Kasneje so službo imeli v rokah Ptujski in Liechtensteinski, od zadnje četrtine 13. stoletja dalje pa Wildonski. Med zgodnjimi štajerskimi komorniki najdemo Ortolfa Konjiškega, kasneje pa tudi Henrika Dravograjskega, Otona II. Liechtensteinskega in (edine) tri graške meščane, po imenih Volkmar, Ditrik in Martin.

Funkcija štajerskih stolnikov je bila precej časa in vsaj od osemdesetih let 12. stoletja v rokah družine, ki se je imenovala po trdnjavi Püttenau, v bližini

kraja Pitten (oz. istoimenske reke), v Pittenski grofiji. Po mnogih spremembah v teku 13. stoletja je tudi ta funkcija pristala v rokah Wildonskih (in kasneje Walseejskih). Med štajerskimi točaji je v prvih desetletjih 13. stoletja izstopal predvsem dolgoletni Albero iz Grimmensteina (v Pittenski grofiji), zatem pa so funkcijo opravljali samo še razni člani rodbin iz Haßbacha in Rabensteina.

Gledano v celoti je treba takoj izpostaviti, da so večino služb v drugi polovici 12. in v prvih desetletjih 13. stoletja opravljali posamezniki, izvirajoči iz starih otokarskih posesti v Traungauu in predvsem Pittenski grofiji. To se je začelo spreminjati predvsem po koncu vladavine Leopolda VI. V desetletjih po njegovi smrti med štajerskimi dvornimi funkcionarji srečujemo vedno več posameznikov iz drugih delov vojvodine. Prav tako je situacija v primerih vseh štirih dvornih služb mestoma nejasna, še posebej lahko tako trdimo za čas med letoma 1246 in 1254, ko so za oblast nad Štajersko potekali hudi boji, katerih izid je bil večkrat negotov.

Največji delež štajerskih dvornih služb so opravljali plemiči, medtem ko so bili meščani le trije. V nasprotju s štajerskimi deželnimi službami, štajerske dvorne službe očitno niso bile ključnega pomena pri obvladovanju dežele, saj tuji gospodarji (Bela IV., Otokar II.) le-teh niso podeljevali svojim ljudem. Medtem ko sta Bela in Otokar v času svoje vladavine na Štajerskem na tamkajšnjo glavarsko mesto postavljala ljudi iz svojih domačih dežel, ki sta jim absolutno zaupala, sta na pozicijah štajerskih maršalov, komornikov, stolnikov in točajev puščala štajerske lokalne plemiče. Glede na to, da je šlo pri štajerskih dvornih službah bolj ali manj za častne funkcije, se ni bilo treba bati, da bi njihovi nosilci trenutnemu štajerskemu vojvodi napravili preveliko škodo.

Martin Bele

STYRIAN COURT OFFICES UNTIL 1311

SUMMARY

The considered time-frame (mid-12th century–1311) was politically a very turbulent time for the duchy of Styria as well as for the wider area of the Eastern Alps. It was full of sudden changes. Styria was first ruled by its margrave Ottokar III (1129–1164), followed by his son (and first duke) Ottokar IV. The latter died in 1192, leaving no male heir. After that Styria was ruled by the Austrian Babenberg dynasty, namely Leopold V, Leopold VI and Frederick II. After Frederick lost his life in a battle, the political stability in Austria and Styria descended crumbled. Between 1254 and 1260 Styria was ruled by Bela IV of Hungary and later on by Ottokar II of Bohemia. After 1282 both duchies were in the hands of Habsburgs.

The administrative organization of various territories of the Holy Roman Empire was (during the 12th and 13th centuries) very basic. Different territorial princes followed the example of the ruler himself and thus started awarding functions of court marshal, chamberlain, seneschal, cup-bearer at their own courts. It has to be said that similar court officials must have existed in earlier historical periods and other parts of the globe. Traces of earlier such officials (taking care of all kinds of food and drink as well as other kinds of service) can be found in texts concerning e. g. ancient Egyptians, Achaemenid Persians and Old-Testament Jews.

The most important foundation for the future development of the above-mentioned functions should be placed in the first half of the 10th century after the coronation of the German king (and future Emperor) Otto I (in August 936). At the feast that followed his coronation in Aachen, four of his dukes symbolically acted as servants. Gilbert, Duke of Lorraine was (as chamberlain) in charge of the entire preparation, Eberhard, duke of Franconia was (as seneschal) in charge of the tables, Herman, duke of Swabia was (as cup-bearer) in charge of the servants pouring drinks, and Arnulf, duke of Bavaria was (as marshal) commanded the horsemen and coordinated the layout of camps. Today we are unable to find sources confirming that similar things were happening after previous coronations, even though officials in charge of different types of catering must have existed in previous centuries as well.

In Styria everything started developing in the 12th century – at least according to the sources. Especially considering chamberlains, seneschals and cup-bearers it must have been purely honorary titles. The original job of the marshal

was the care of the lord's horses, otherwise he was the top commander of the ducal ministerials and top military official. Thus, his position was of the utmost importance. The chamberlain was in charge of the lord's treasury and finances in general. The seneschal, the highest official at court was mostly its manager. He took care for the supply of foodstuffs and the kitchen. The cup-bearer supplied the lord's table with drink and was also tasked with the care of his vineyards and cellars.

Almost all of the Styrian marshals up until the end of the reign of Leopold VI originated from the Traungau area and the county of Pitten, which were core estates of the old Ottokar dynasty. Traditional names in the family that held the title for the first decades were Rudiger and Marquart. After that the lords of Ptuj and Liechtenstein were Styrian marshals, and the title landed in the hands of the family of Wildon. Among the early Styrian chamberlains Ortolf of Konjice can be found, later on Henry of Dravograd and Otto II of Liechtenstein have the title, lastly, we can also find three citizens of Graz as chamberlains.

At least since the 1180s the title of seneschal was held by the family from the fortress of Püttenau in the vicinity of Pitten in the Pitten county. After many changes during the 13th century, this function also landed in the hands of the Wildon (and later Walsee) family. Among the Styrian cup-bearers during the first half of the 13th century, the man standing out is Albero of Grimmenstein (in Pitten county). After him, the members of the families of Haßbach and Rabenstein held the position in question. Looking at the entire timeframe, we have to point out, that most of the court offices during the 12th century and first decades of the 13th century were held by individuals originating in old Ottokar lands of Traungau and Pitten. This started changing after the end of Leopold VI's reign. We see more officials from other parts of the duchy during the decades after his death. The situation concerning the offices is partly blurred, especially during the years between 1246 and 1254, when the fighting for the duchies of Styrian was at its worst and the outcome was consequently uncertain.

The highest percentage of the court offices was held by petty nobles. Apart from them, three citizens of cities are also found. In contrast to Styrian regional offices, Styrian court offices had no crucial importance for control of the Styrian land. Consequently, its foreign masters (Ottokar II and Bela IV) did not bestow them on their own people. On the other hand, Bela and Ottokar always gave the position of the Styrian regional captain to someone from their homelands – someone that they absolutely trusted. The court offices were more or less honorary, thus its holders (local Styrian nobles) could not really do much damage to the current duke.

VIRI IN LITERATURA

- BUB I** – *Urkundenbuch zur Geschichte der Babenberger in Österreich*, Band 1, ur. Heinrich Fichtenau (Wien, 1950).
- BUB II** – *Urkundenbuch zur Geschichte der Babenberger in Österreich*, Band 2, ur. Heinrich Fichtenau (Wien, 1955).
- UGÖ** – *Urkunden zur Geschichte von Österreich, Steiermark, Kärnten, Krain, Gorz, Triest, Istrien, Tirol. Aus den Jahren 1246–1300*, ur. Joseph Chmel, *Fontes Rerum Austriacarum, Diplomatarium Miscellum Seculi XIII.* Commission der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften (Wien, 1849).
- De ordine palatii** – Hinkmar von Reims, *De ordine palatii*, ur. Thomas Gross in Rudolf Schieffer (Hannover, 1980), MGH *Fontes iuris* 3.
- GZS IV** – *Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku*, 4. knjiga, ur. Franc Kos (Ljubljana, 1915).
- GZS V** – *Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku*, 5. knjiga, ur. Franc in Milko Kos (Ljubljana, 1928).
- GZS VI** – *Gradivo za slovensko zgodovino v srednjem veku*, 6. knjiga, 1. del, ur. France Baraga na podlagi gradiva Boža Otorepca (Ljubljana, 2002).
- GZM I** – *Gradivo za zgodovino Maribora*, 1. zvezek, ur. Jože Mlinarič (Maribor, 1975).
- GZM III** – *Gradivo za zgodovino Maribora*, 3. zvezek, ur. Jože Mlinarič (Maribor, 1977).
- MDC I** – *Monumenta Historica Ducatus Carinthiae*, Band I, ur. August von Jaksch (Klagenfurt, 1896).
- MDC III** – *Monumenta Historica Ducatus Carinthiae*, Band III, ur. August von Jaksch (Klagenfurt, 1904).
- MDC V** – *Monumenta historica ducatus Carinthiae V.*, ur. Hermann Wiessner (Klagenfurt, 1956).
- MDC VI** – *Monumenta historica ducatus Carinthiae VI.*, ur. Hermann Wiessner (Klagenfurt, 1958).
- MDC VII** – *Monumenta historica ducatus Carinthiae VII.*, ur. Hermann Wiessner (Klagenfurt, 1961).
- OÖUB II** – *Urkundenbuch des Landes ob der Enns*, Band 2, ur. Erich Trinkts (Wien, 1856).
- OÖUB III** – *Urkundenbuch des Landes ob der Enns*, Band 3, ur. Erich Trinkts (Wien, 1862).
- OÖUB V** – *Urkundenbuch des Landes ob der Enns*, Band 5, ur. Erich Trinkts (Wien, 1868).
- Ottokars Österreichische Reimchronik** – *Ottokars Österreichische Reimchronik*, ur. Joseph Seemüller (Hannover, 1890, 1893), MGH *Dt. Chron.* 5/1 in 5/2.
- REDS I** – *Die Regesten der Erzbischöfe und des Domkapitels von Salzburg 1247–1343, I. Band*, ur. Franz Martin (Salzburg, 1928).

- RGMHO** – *Regesten zur Geschichte der Markgrafen und Herzoge Oesterreichs aus dem Hause Babenberg*, ur. Andreas von Meiller (Wien, 1850).
- RHSt I** – *Regesten des Herzogthums Steiermark, Erster Band*, Quellen zur Geschichtlichen Landeskunde der Steiermark, 1308–1319, ur. Hermann Weisflecker in Annelies Redik (Graz, 1976).
- SUB III** – *Salzburger Urkundenbuch*. Band 3, ur. Willibald Hauthaler in Franz Martin (Salzburg, 1918).
- UBSt I** – *Urkundenbuch der Herzogthums Steiermark*, Band I, ur. Joseph von Zahn (Graz, 1875).
- UBSt II** – *Urkundenbuch der Herzogthums Steiermark*, Band II, ur. Joseph von Zahn (Graz, 1879).
- UBSt III** – *Urkundenbuch der Herzogthums Steiermark*, Band III, ur. Joseph von Zahn (Graz, 1903).
- UBSt IV** – *Urkundenbuch der Herzogthums Steiermark*, Band IV, ur. Heinrich Appelt in Gerhard Pferschy (Graz, 1975).
- UBSt Erg.** – *Urkundenbuch des Herzogthumes Steiermark. Ergänzungsbeft zu den Bänden I bis III*, ur. Hans Pirchegger, Otto Dungen (Graz, 1949).
- Widukindi monachi** – *Widukindi monachi corbeiensis Rerum gestarum saxoniarum libri tres*, ur. H.-E. Lohman in Paul Hirsch (Hannover, 1935), MGH SS rer. Germ. 60.

.....

- Bele, Martin**, "Rodbina Trušenjskih", *Kronika : časopis za slovensko krajevno zgodovino* 59, št. 1 (2011), str. 7–34.
- Bele, Martin**, "Štajerske deželne službe pred letom 1311", *Studia Historica Slovenica* 18, št. 3 (2018), str. 631–660.
- Bele, Martin**, "Štajerski grb in njegovi začetki v 12. in 13. stoletju", *Studia Historica Slovenica* 19, št. 3 (2019), str. 631–652.
- Bele, Martin**, "Rodbina Hompoških", *Annales* 30, št. 3 (2020), str. 447–456.
- Bele, Martin, Ravnikar, Tone, in Hozjan, Andrej**, "Današnja slovenska Štajerska v obdobju med letoma 1246 in 1260", *Acta Histriae* 26, št. 1 (2018), str. 1–26.
- Bergmann, Joseph**, "Die Truchesse von Emerberg", *Mittheilungen der kaiserl. königl. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale*, Band 2 (1857), str. 39–41.
- Dopsch, Heinz et al.**, *Österreichische Geschichte. Die Länder und das Reich. Der Ostalpenraum im Hochmittelalter* (Wien, 1999).
- Hoensch, Jörg K.**, *Přemysl Otakar II. von Böhmen: der goldene König* (Graz–Wien–Köln, 1989).

- Hlawitschka, Eduard**, "Kaiser Otto I. (der Große)", v: Hartmann, Gerhard in Sch-nith, Karl (ur.), *Die Kaiser. 1200 Jahre europäische Geschichte* (Wiesbaden, 2006), str. 122–141.
- Kos, Dušan**, *Vitez in grad. Vloga gradov v življenju plemstva na Kranjskem, sloven-skem Štajerskem in slovenskem Koroškem do začetka 15. stoletja* (Ljubljana, 2005).
- Kosi, Miha**, "Dežela, ki je ni bilo. Posavinje med Kranjsko in Štajersko od 11. do 15. stoletja", *Studia Historica Slovenica* 8, št. 2–3 (2008), str. 527–564.
- Krones, Franz**, *Landesfürst, Behörden und Stände des Herzogthums Steier. 1283–1411* (Graz, 1900).
- Krones, Franz**, "Vorarbeiten zur Quellenkunde und Geschichte des mittelalterlichen Landtagswesens der Steiermark," *Beiträge zur Kunde steiermärkischer Geschicht-squellen* 2 (1865), str. 26–113.
- Kummer, Karl Ferdinand**, *Das Ministerialengeschlecht von Wildonie*, Archiv für österreichische Geschichte, Band 59 (Wien, 1880).
- Lechner, Karl**, *Die Babenberger: Markgrafen und Herzoge von Österreich. 976–1246* (Wien–Köln–Weimar, 1996).
- Mell, Anton**, *Grundriß der Verfassungs- und Verwaltungsgeschichte des Landes Stei-ermark*, Herausgegeben durch die Historische Landeskommission für Steiermark (Graz–Wien–Leipzig, 1929).
- Naschenweng, Hannes P.**, *Die Landesbaupfleute der Steiermark 1236–2002* (Graz, 2002).
- Niederstätter, Alois**, *Österreichische Geschichte. Die Herrschaft Österreich. Fürst und Land im Spätmittelalter* (Wien, 2001).
- Pirchegger, Hans**, *Die Untersteiermark in der Geschichte ihrer Herrschaften und Gül-ten, Städte und Märkte* (München, 1962).
- Pirchegger, Hans**, *Landesfürst und Adel in Steiermark während des Mittelalters*, 3. Teil (Graz, 1958).
- Ravnikar, Tone**, "Maribor v 13. stoletju. 1. del: plemstvo v Mariboru in njegovi oko-lici na prelomu 12. v 13. stoletje", *Studia Historica Slovenica* 20, št. 1 (2020), str. 49–66.
- Ravnikar, Tone**, *Po zvezdnih poteh. Savinjska in Šaleška dolina v visokem srednjem veku* (Velenje, 2007).
- Spreitzhofer, Karl**, *Georgenberger Handfeste. Entstehung und Folgen der ersten Ver-fassungsurkunde der Steiermark* (Graz–Wien–Köln, 1986).
- Štih, Peter**, "K predzgodovini mesta Maribor", *Studia Historica Slovenica* 6, št. 2–3 (2006), str. 243–260.
- Thorau, Peter**, *Die Kreuzzüge* (München, 2004).
- Več avtorjev**, *Lexikon des Mittelalters* 5 (München, 2003).
- Več avtorjev**, *Lexikon des Mittelalters* 6 (München, 2003).
- Več avtorjev**, *Lexikon des Mittelalters* 8 (München, 2003).

Wichner, Jacob, *Geschichte Des Benediktiner-Stiftes Admont: von der Zeit des Abtes Henrik bis zum Tode des Abtes Heinrich II. (1178–1297)* (Graz, 1876).

.....

Capitulare de villis vel curtis imperii (Caroli Magni), dostopno na: www.le.ac.uk/hi/polyptyques/capitulare/latin2english.html, pridobljeno: 29. 4. 2020.

Catholic Encyclopedia: Saint Adalard, dostopno na: www.newadvent.org/cathen/01126b.htm, pridobljeno: 22. 7. 2018.

Deutschordenszentralarchiv, 953, dostopno na: monasterium.net:8181/mom/AT-DOZA/Urkunden/953/charter, pridobljeno: 27. 6. 2020.

Losenheim, dostopno na: www.burgen-austria.com/archive.php?id=451, pridobljeno: 12. 6. 2020.

Rabenstein, dostopno na: www.burgen-austria.com/archive.php?id=530, pridobljeno: 20. 4. 2015.

Plankenwarth, dostopno na: www.burgen-austria.com/archive.php?id=825, pridobljeno: 12. 6. 2020.

Author: **BELE Martin**

Ph.D., Assistant Professor

University of Maribor, Faculty of Arts, Department of History

Koroška cesta 160, SI–2000 Maribor, Slovenia

Title: **STYRIAN COURT OFFICES UNTIL 1311**

Studia Historica Slovenica

Časopis za družboslovne in humanistične študije / *Humanities and Social Studies Review*

Maribor, 21 (2021), No. 1, pp. 11–40, 113 notes, 3 pictures

Category: 1.01 Original scientific paper

Language: Original in Slovene (Abstract in Slovene and English, Summary in English)

Key words: Duchy of Styria, marshal, chamberlain, seneschal, cup-bearer, Ottokar II of Bohemia, Bela IV of Hungary

Abstract: The subject of the present article are the Styrian court offices (marshal, chamberlain, seneschal, cup-bearer) that different officials held before the year 1311. Most of the holders of these offices were of noble origin, some of them were citizens of cities. Rare individuals held the same position multiple times (with intervals), which depended of the current political situation. The purpose of the research was mostly to make detailed lists of the office holders and to present them according to their geographical origin. The sources considering the offices in question are unsteady, consequently the outcome also differs from case to case.